

FİLİPİNLER'DE İSLÂMİYET

Yrd. Doç. Dr. İsmail Hakkı GÖKSOY
S. Demirel Üniv. İlahiyat Fak.

1. GİRİŞ

Filipinler Güneydoğu Asya'da 7100 adadan meydana gelen bir takımadalar ülkesidir. Belli başlı adaları Luzon, Mindanao, Samar, Negros, Palavan, Panay, Mindoro, Leyte ve Cebu'dur. Ülkenin toplam yüzölçümü 300.780 km² civarındadır. Nüfusu ise (1991 tah.) 62.354.000'dir. Hızlı bir nüfus artışının yaşandığı Filipinler'in yönetim şekli cumhuriyet olup, Amerika Birleşik Devletleri'nin başkanlık sistemine benzeyen ve iki meclisli bir kongreye dayanan bir başkanlık sistemiyle yönetilmektedir. Temel itibariyle Malay ırkına mensup olan Filipinler halkı, dil, kültür ve etnik yapı bakımlarından birbirlerinden ayırt edilebilecek 100 civarında alt-gruba ayrılmıştır. Bunlardan genellikle Luzon adasının kuzey doğusunda yaşayan Igorotlar, Manila bölgesindeki Tagallar, diğer bölgelerde yaşayan Visayalar, Bikoller ve İlokonlar ile güney adalarda yaşayan müslüman gruplar en gelişmiş halk gruplarıdır. Ülkede yaklaşık 70 tane farklı mahallî dil konuşulmaktadır. Ancak bu mahallî diller arasından sadece 10 tanesi önemli sayılmaktadır. 4 Temmuz 1946'da bağımsızlığın kazanılmasından sonra ülkenin en zengin mahallî dili olan Tagalog diline dayalı **"Filipino"** olarak adlandırılan millî bir lisan geliştirilmekteyse de orta ve yüksek okul seviyesinde halen İngilizce, eğitim dili olarak varlığını sürdürmektedir. Asya'da en kalabalık hristiyan nüfusa sahip olan Filipinler'de, nüfusun takriben % 83'ü Katoliktir. İkinci büyük dinî topluluk olan müslümanlar, toplam nüfusun yaklaşık % 8.5'ini teşkil etmektedirler. Geriye kalanlar ise Protestanlar, Budistler, yerli bazı mezheplerin üyeleri ve putperestlerdir ⁽¹⁾.

Bugünkü Filipin takımadalarında eskiden çeşitli göç dalgalarıyla Asya kıtasından gelen Malay kökenli kabileler yaşamaktaydı. Sahil kesimlerine ve nehir kıyılarına yerleşen ve genellikle balıkçılık, avcılık ve ziraatle uğraşan bu kabileler, *datu* adı verilen bir kabile reisinin yönetiminde ve birkaç yüz kişilik akraba grupları içinde teş-

(1) George B. Gressey, *Asia's Lands and Peoples*, Newyork 1957, s. 539-549; *Philippine Yearbook of 1975*, Manila 1985, tür. yer.

kilatlanan *barangay* denilen siyasî bir toplum yapısına sahiptiler. O dönemlerde kendine özgü bir devlet yapısı olmayan Filipin takımadaları, önce Sumatra'da kurulan hindu Srivicaya, daha sonra da Cava'daki Macapahit devletlerinin etkisi altında kaldı. Ancak, adalarda yaşayan halk o dönemde Hinduizm veya Budizm'i benimsemedi. Yaygın dini inanç şekli animizm idi. IX. ve X. yüzyıllardan itibaren müslüman, Japon ve Çinli tüccarların uğrak yeri haline gelen bu adalar, XV. yüzyılda Bruney'den gelerek yayılmaya başlayan İslâmiyet'in etkisi altına girdi. XV. yüzyıl ortalarında Sulu'da, XVI. yüzyıl başlarında da Mindanao'da kurulan iki müslüman sultanlık (Sulu ve Maguindanao) pekçok *barangay* topluluğunu kendine bağlamıştı. Ancak İspanyollar'ın ülkeye gelişi, İslâmiyet'in yayılışını ve kurumsallaşmasını önledi. Portekizli denizci Macellan'ın 1521'de adalara gelişiyle birlikte Filipin adaları, Avrupalı sömürgecilerin etki alanına girmeye başladı. 1542'de bölgeye gelen İspanyol denizci Ruy Lopez de Villalobos, adalara dönemin veliaht prensi ve geleceğin İspanya Kralı II. Felipe onuruna "**Felipe'nin ülkesi**" anlamına gelen "**Filipinler**" adını verdi. 1565'de Meksika üzerinden gelen Miguel Lopez de Legaspi ise, Cebu'da ilk kalıcı İspanyol yerleşim merkezini kurduktan sonra 1571'de uluslararası ticarete önemli bir liman şehri olan Manila'yı alarak sömürge idaresinin merkezi yaptı ve 1572'de ölümüne kadar İspanyol hâkimiyetini Cebu, Leyte, Panay, Mindoro ve Luzon adalarına yaydı. Onun ölümünden sonra gelen İspanyol idareciler de, çeşitli mezheplere mensup Hristiyan misyonerlerin desteğiyle İspanyol yönetimine sürekli karşı koyan güneydeki müslümanların yaşadığı Sulu ve Mindanao hariç, takımadaların tümünde XIX. yüzyıla kadar katı bir sömürgeleştirme, hristiyanlaştırma ve ispanyollaştırma faaliyetlerine giriştiler.

Sömürgeleştirme faaliyetlerini hızlandırmak için, ülkeyi çeşitli idarî birimlere ayırarak *encomendero* adı verilen bir İspanyol sömürgecinin yönetimine bıraktılar. Halkı eğitmek ve korumak görevlerini üstlenen her *encomendero*, vergi toplama dahil, yönetimi altında bulunan bölgenin tüm idarî işlerinden sorumlu idi. İspanyol yöneticilerin bu sistemi zamanla kötüye kullanmaları üzerine Genel Vali XVII. yüzyılda sistemi uygulamadan kaldırdı ve ülkeyi çeşitli eyaletlere bölerek kendi atadığı valiler vasıtasıyla doğrudan yönetmeye başladı. Kırsal kesimlerdeki *barangay* toplum yapısı bütün ülkede korunmasına rağmen, eskiden babadan oğula geçen *barangay* toplulukların liderliği, yani datuluk 1786'da İspanyollar tarafından seçilerek atanma koşuluna bağlandı.

Ülkenin hristiyanlaştırılması da, İspanyol yönetiminin ilk yıllarından itibaren gelen Agustinos, Dominikan, Fransiskan ve Cizvit mezheplerine mensup misyonerler tarafından yürütülmekteydi. Daha sonra da bağımsız papaz ve misyonerler gelerek hristiyanlaştırma faaliyetlerine katıldılar. Takımadalar, çeşitli piskoposluk ve papazlık bölgelerine ayrıldı ve Manila 1595'de başpiskoposluk merkezi seçildi. İlk Cizvit

okulu San Rose 1589'da, İlk Dominikan üniversitesi Santo Tomas da 1611'de kuruldu. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Batı tipi laik eğitim kurumları kuruluncaya kadar ülkedeki eğitim faaliyetlerinin hemen tamamı kilisenin denetimi altındaydı. Bu tip eğitimin hedefi, İspanyolca vasıtasıyla yerli halk arasında İspanyol kültürünü ve Hristiyanlığı yaymağa yönelikti. Ortaçağ Avrupası'nda olduğu gibi, kilise ile devlet birbiriyle iç içeydi. Özellikle XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Katolik kilisesi önemli bir güç kazanmıştı. Dinî liderler, dinî görevlerinin yanı sıra İspanyol hâkimiyetinin yayılmasında ve korunmasında önemli rol oynuyorlardı (2).

Zaman zaman Portekiz, Hollanda ve İngiltere gibi diğer Avrupalı sömürgeci devletlerle Çinliler'in tehdidi altında kalan Filipinler, İngilizler'in 1762'de Manila'yı işgal etmesiyle kısa bir süre İngiliz idaresi altında kaldı (1762-1764). XIX. yüzyıl ortalarından itibaren görülen çeşitli İspanyol ordusundaki Filipinli askerlerin ve yerli din adamlarının 1872'de ülkede daha liberal bir politika izlenmesi için başlattıkları Cavite Ayaklanması'ndan sonra ülkede milliyetçilik hareketleri hızla arttı. Yurt dışına sürgün edilen birçok Filipinli aydın ile yurt dışında eğitim gören ve Avrupa'nın özgürlükçü ve milliyetçilik akımlarından etkilenen genç Filipinliler milliyetçi lider Jose Rizal önderliğinde, Propaganda Hareketi (*Propaganda Movement*) adlı bir kampanya başlattılar ve ülkede bazı reformlar yapılmasını istediler. Andres Bonifacio önderliğinde kurulan *Katipunan* (1892) adlı diğer silahlı ve gizli bir örgüt de, bu kez bağımsızlık mücadelesini başlattı (3).

İspanyollar içte bağımsızlık isteyen milliyetçi gruplarla mücadele ederken dışta da Küba sahillerinde İspanyol-Amerikan Savaşı çıkmıştı. Mayıs 1898'de Amerikalı Amiral George Dewey, Manila Körfezi'nde İspanyol donanmasını batırdıktan sonra, Manila ve çevresini denetimi altına aldı. Savaştan mağlup çıkan İspanya, 10 Aralık 1898'de yapılan Paris Antlaşması ile Filipinler üzerindeki egemenlik haklarını Amerika Birleşik Devletleri'ne devretmek zorunda kaldı. Filipinli milliyetçiler bu kez *Katipunan* liderlerinden Emilio Aguinaldo önderliğinde Amerikalılar'a karşı mücadele etmeye başladılar. Fakat, Mart 1901'de Aguinaldo'nun yakalanması ve Amerikalılar'a bağlılık yemini vermesi üzerine taraftarları da silahlarını bırakarak direnişi sona erdirdiler. Amerika Birleşik Devletleri başkanı McKinley 1899 ve 1901'de ülke-

(2) İspanyollar'ın Filipinler'deki sömürgeleştirme faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. J.L. Phelan, *The Hispanization of the Philippines: Spanish Aims and Filipino Responses, 1565-1700*, Madison, U.S.A., 1959; Teodoro A. Agoncillo-Oscar M. Alfonso, *History of the Filipino People*, Quezon City 1968; D.G.E. Hall, *A History of South East Asia*, London 1955, s. 272-279.

(3) Filipinler'in İspanyollar'a karşı ayaklanmaları ve milliyetçilerin mücadelesi hakkında geniş bilgi için bkz. David R. Sturtevant, *Popular Uprisings in the Philippines, 1840-1940*, Ithaca, N.Y., 1976; D.G.E. Hall, *A History of South East Asia*, London 1955, s. 745-764.

ye gönderdiği iki ayrı heyetin incelemelerinden sonra, Filipinler'e tedricî bir şekilde önce otonomi daha sonra da bağımsızlık vereceği vaadinde bulundu. Amerikan modeline uygun olarak 1907'de genel seçimler yapılarak bir meclis, 1916'da da çoğu seçimle gelen bir senato oluşturuldu. 15 Kasım 1935'de de Filipinler Topluluğu (*Commonwealth of Philippines*) kuruldu ve Milliyetçi Parti (*Nacionalista Party*) lideri Manuel Quezon devlet başkanı, yardımcısı Sergio Osmena da başkan yardımcısı seçildi. Böylece, idaredeki Filipinli katılımı dereceli bir şekilde artırılarak ülkede Amerikan modeline uygun bir idarî sistem kuruldu (4).

İkinci Dünya Savaşı sırasında Japon işgaline uğrayan ülke, Nisan 1946'da yapılan savaş sonrası ilk genel seçimlerden sonra 4 Temmuz 1946'da bağımsızlığına kavuştu. Fakat, savaş yüzünden ülkenin ekonomisi çok kötü bir durumda idi. Ülkenin ekonomik durumunun iyileştirilmesi, yine büyük ölçüde Amerikan yardımına bağlıydı. Savaş sırasında Filipinler'in uğradığı zararı karşılamak için Amerika Birleşik Devletleri bu ülkeye 800 milyon dolar savaş tazminatı ödemeyi ve teknik yardım yapmayı vadetti. Buna karşılık ülkedeki Amerikan üsleri için 1947'de 99 yıllık bir kira antlaşması yapıldı. Amerika Birleşik Devletleri'ne verilen askerî alandaki bu tavizler, halkın artan ağır eleştirilerine maruz kalması üzerine daha sonra Filipin isteklerine uygun hale getirildi. Özellikle 1950'den sonra giderek güçlenen Amerikan aleyhtarı şiddet eylemleri neticesinde, üslerin kira süresi 1965'te 25 yıla indirildi. Gerek askeri gerekse ekonomik bakımlardan sıkı sıkıya Amerika Birleşik Devletleri'ne bağlı olan Filipinler'de, savaş sonrası dönemde giderek artan toplumsal eşitsizlik ve Kongre'ye seçilen komünist ve sol örgütlerin oluşturduğu *Huk* adlı gerilla teşkilatı sempaticileri temsilcilerin milletvekilliklerinin onaylanmaması, 1949 yılında *Huk* Ayaklanması'nın çıkmasına neden oldu. Filipinler'in "pirinç ambarı" olarak kabul edilen Orta Luzon'da topraksız çiftçiler arasında güç bulan *Huk* hareketini, Amerikan yardımıyla dört yılda bastıran eski Savunma Bakanı Ramon Magsaysay, 1953'teki seçimlerde sağladığı büyük bir çoğunlukla devlet başkanı seçildi. Devlet içerisindeki yolsuzlukları ve rüşveti önlemeye koyulan Magsaysay, tarım kooperatifçiliğini ve kırsal bankacılığı teşvik ederek yoksul halkın refahını artırmaya çalıştı. İç göçü ve arazi düzenlemelerini hızlandırdı. Amerikan vatandaşları hariç yabancıların toptan ticaret yapmasını kısıtlayan Magsaysay, yerli sanayiye geliştirmeye yönelik, ihracat ve ithalatta Filipinli iş çevrelerinin katılımını artıran çeşitli teşvikler getirdi. Ancak 1957'de geçirdiği bir uçak kazası neticesinde ölmesi üzerine reformları yarıda kaldı. Ne yerine geçen yardımcısı Carlos Garcia ne de ondan sonra yönetime ge-

(4) Amerikan sömürge yönetimi ve politikaları hakkında geniş bilgi için bkz. Peter W. Stanley, *A Nation in the Making: The Philippines and the United States, 1899-1921*, Cambridge, Mass., 1974; P.G. Gowing, *Mandate in Moroland: The American Government of Muslim Filipinos 1899-1920*, Quezon City 1977.

len Diosdado Macapagal, karışıklıkların esas sebebi olan ekonomik ve toplumsal eşitsizlikle mücadele edebildi.

1965 seçimlerinde seçim kampanyasını rüşvet ve yolsuzluğu önleyeceğini ve ekonomik kalkınmaya önem vereceğini vadeden Milliyetçi Parti adayı Feerdinand Marcos, az bir oy farkıyla seçimleri kazanarak devlet başkanı oldu. Dışta Filipinler'in saygınlığını artıran bir politika izleyen ve içte de piyasa ekonomisine geçmek için ciddi tedbirler alan Marcos, halkın beğenisini kazanarak 1970'te tekrar devlet başkanlığına seçildi. Ancak, öğrenci dernekleri ve sol eğilimli hareketler Marcos'un Amerikan yanlısı bir politika izlemesine karşı çıktılar. 1970 başlarında öğrenci hareketlerinin hükümet aleyhtarı gösterilere dönüşmesi, siyasî kaynaklı anarşik olaylar ve güneydeki ayrılma taraftarı müslüman hareketlerin artması üzerine, Marcos bozulan kamu düzenini yeniden sağlamak için 23 Eylül 1972'de tüm ülkede sıkı yönetim ilan etti. Sivil hak ve özgürlükleri kısıtlayan ve birçok muhalif politikacıyı tutuklayan Marcos, Kongre'yi feshetti ve anayasayı askıya aldı. 17 Ocak 1973'te ilan edilen yeni anayasa ile Marcos hem devlet başkanının hem de başbakanın görevlerini üstlendi. Başkanlık sisteminin yerine tek meclisli parlamenter bir sisten getirdi. Aralarında toprak reformu kararnamesinin de bulunduğu bir dizi kararname çıkararak gayesinin Yeni Toplum (*New Society*) oluşturmak olduğunu açıkladı. Ancak, sıkı yönetime karşı silahlı muhalefet giderek arttı. Yeni Halk Ordusu (*New People's Army-NPA*) adında silahlı bir gerilla kuvveti kuran Filipin Komünist Partisi ile Milli Demokratik Cephe (*National Democratic Front*) adı altında teşkilatlanan muhalif liderler, hükümete karşı muhalefeti sürekli canlı tuttular ve hükümet kuvvetlerine karşı silahlı saldırılar düzenlediler. Güneydeki müslüman bölgelerde faaliyet gösteren müslüman gerillalar da bağımsızlık taraftarı bir ayaklanma başlattılar. Sıkı yönetim Ocak 1981'de kaldırıldı. Ancak, anayasada yapılan değişikliklerle giderek otoriter bir devlet başkanı olan Marcos, yetkilerini iyice artırdı. Ağustos 1983'te sürgündeki muhalefet liderlerinden Benigno Aquino'nun ülkeye dönerken hava alanında öldürülmesinden sonra, muhalif hareketler doruğuna ulaştı. İlimli muhalefet liderleri Marcos'a karşı ortak hareket etme kararı alırlarken, kilise liderleri ile bazı iş çevreleri Marcos ve ailesi aleyhindeki yolsuzluk ve iltimasla ilgili propaganda ve suçlamalarını artırdılar. Ocak 1986'da yapılan başkanlık seçimlerinde muhalefet, öldürülen lider Benigno'nun dul eşi Corazon Aquino'yu ortak aday gösterdi. İktidarın hile karıştırdığı iddia edilen seçimlerde, hem Marcos hem de Aquino seçimi kazandıklarını ileri sürdüler. Aquino'nun sivil itaatsizlik çağrısına uyan halkın yaygın protestosu ve Amerika Birleşik Devletleri'nin de desteğini çekmesi üzerine Marcos en sonunda ülkeden ayrılmak zorunda kaldı. böylece 21 yıl süren Marcos rejimi, 25 Şubat 1986'da sona erdi⁽⁵⁾.

(5) Marcos Dönemi için bkz. John Bresnan, *Crisis in the Philippines: The Marcos Era and Beyond*, New York 1986.

Yeni devlet başkanı Aquino, göreve geldikten sonra önce meclisi feshetti ve kendisine bağlı geçici bir hükümet kurdu. Daha sonra da bütün siyasî suçluları kapsayan bir af yasası çıkardı. Hazırlanan yeni anayasanın 2 Şubat 1987’de halk oylamasıyla kabul edilmesi üzerine Aquino, altı yıllık bir süre için devlet başkanlığına seçildi. Toprak eşitsizliğini ve kırsal kesimlerdeki fakirliği azaltmak gayesiyle 1988’de geniş tarım reformlarını uygulamaya koyan Aquino, kendisine karşı yapılan altı askeri darbe girişimine rağmen yönetimde kalmayı başardı. Öteden beri devam eden güçlü komünist ayaklanma faaliyetlerini tesirsiz hale getirmeye çalışan Aquino, Hawai’de sürgünde bulunan Marcos’un ülkeye tekrar dönme çabasını da Amerika’nın yardımıyla önledi. Aquino, 11 Mayıs 1992 tarihinde yapılan genel seçimlerde tekrar aday olmadı. Ancak, destek verdiği eski Savunma bakanı Fidel Ramos, eski devrik devlet başkanı Marcos’un dul eşi Imelda Marcos’un da katıldığı yedi aday arasından en fazla oyu (%23) alarak devlet başkanlığına seçildi. Fidel Ramos, hem Marcos’un devrilmesinde hem de Aquino’ya karşı yapılan darbeleri bastırmada önemli rol oynamıştı. Yeni yönetimin üstesinden gelmeye çalışacağı meseleler arasında, dış borç yükünün azaltılması, giderek artan işsizliğin ve fakirliğin önlenmesi, toprak reformu ve ülkenin ekonomik bakımından kalkınması gibi önemli konular bulunmaktadır⁽⁶⁾.

2. İSLÂMİYET’İN FİLİPİNLER’E GİRİŞİ

Sosyal, dinî ve kültürel bakımlardan farklı bir kimliğe ve diğer Filipinliler’den daha eski bir tarihe sahip olan Filipin müslümanları, dil ve etnik yapı bakımlarından 12 ayrı gruba ayrılırlar. Müslüman nüfusun yaklaşık %92’sini oluşturan 5 temel grub şunlardır: Mindanao adasının Lake Lanao bölgesinde yaşayan Maranaolar, Cotabato bölgesinde yaşayan Maguindanaolar, aynı adada bulunan ve bu gruplarla akraba olan İranunlar, Sulu takımadalarında yaşayan Tausuglar, Güney Sulu ile Mindanao’nun kıyı noktalarına yakın yörelerde toplanan ve genellikle denizcilikle uğraşan Samallar. Bu müslüman grupların hemen hepsi de Şâfi mezhebine bağlıdırlar.

Filipinler’in İslâmiyet’le ilk teması, IX. ve X. yüzyılda Kızıldeniz’den Çin Denizi’ne kadar uzanan ve esas itibarıyla müslümanların denetiminde bulunan milletlerarası deniz ticaretine katılmasıyla başlar. Bu dönemde, Arap asıllı müslüman tacirler inci, baharat, bağa gibi malları satın almak ve Bornero’dan Çin’e yolculukları sırasında konaklamak için güneydeki bazı Filipin adalarına uğruyorlardı. Filipinler İslâm tarihi üzerinde ciddi araştırmalar yapan ve Filipinler Üniversitesi eski öğretim üyelerinden Cesar A. Majul, bu konuda şunları söylemektedir: “Boneo adası Filipinler’e yakın olduğu için, müslüman tüccarların Sulu’yu en azından bu dönemde ya da daha önceleri tanımaya başladıkları tahmin edilebilir. Her halükârda Arap ticaret gemilerinin veya Arap kaptanların yönetimindeki gemilerin X. yüzyılda Filipinler’de-

(6) Ana Britanica, VIII, s. 573-580 ve Ana Britanica Ana Yıllık 1992, tür. yer.

ki bazı adalardan Çin'e ulaştıkları hakkında bilgiler mevcuttur" (7).

Ancak, İslâmiyet'in Sulu'ya girişiyle ilgili ilk kesin yazılı ve arkeolojik delil, Jolo şehrinin birkaç mil uzağında eskiden Sulu sultanlarının taç giydikleri Bud Dato'da bulunan Tuan Makbalu adında şehid bir müslümana ait olduğu belirtilen hicrî 710 (miladî 1310) tarihli mezar taşıdır. Bu mezar taşının muhtemelen arap asıllı yabancı bir müslümana ait olduğu ileri sürülmüştür. Fakat, "Tuan" kelimesini bölgede hükümdar veya kabile reislerine verildiği göz önüne alınırsa, bu kişinin bir hükümdar veya bir kabile reisi olma ihtimali oldukça yüksektir. Yakın zamanlarda bilinmeyen bir sebeple parçalanmış bu mezar taşı, İslâmiyet'in Sulu'ya girişiyle ilgili ilk güvenilir mahallî kaynak olarak kabul edilebilir. XIII. yüzyılın son çeyreğinde veya XIV. yüzyılın başlarında Jolo adasında çoğunluğu yabancı müslümanlardan oluşan ve evlilikler vasıtasıyla yerli halkla karışmış bir müslüman topluluğun ve yerleşim merkezinin olduğu sanılmaktadır (8).

Bölgede *tersila* veya *silsila* adı verilen Sulu şecere kaynaklarının birinde, Tuan Meşaike adında bir Arap tüccarın Jolo adasına geldiği ve burada idareci sınıfa mensup bir ailenin kızıyla evlendiği, o dönemde adada yaşayan halkın hâlâ putperest olduğu fakat bu tacirin faaliyetleri neticesinde taşlara ve diğer cansız varlıklara tapan yerli halkın zamanla müslüman olduğu belirtilir. Ancak tersilada, bu kişinin ne zaman bölgeye geldiği ve halkın ne zaman İslâmlaşmaya başladığı hususlarında hiçbir bilgi verilmez. Bu kişinin yukarıda mezartaşı zikredilen şahısla aynı dönemlerde yaşamış olabileceği ve onun mensubu olduğu toplumla bir ilişkisinin bulunabileceği düşünülmüştür (9).

Başka bir tersilada da, Tuan Şerif Evliya namıyla bilinen Kerim el-Mahdûm adında bir arap davetçi ve sufinin 1380 yılında Buansa'ya (bugünkü Jolo şehri) geldiği ve mahallî idarecilerin izniyle diğer Sulu adalarını gezerek İslâmiyet'i halk arasında yaydığı ve Simunul adasındaki Tubig-İndangan kentinde bir cami yaptırdığı belirtilir. Daha sonra da Raca Baguinda Ali adında Sumantralı bir müslüman prens, küçük bir donanma ile Jolo'ya gelir ve yerli bir prensesle evlenerek Jolo ve çevresindeki adaların idaresini üstlenmiştir. XV. yüzyıl ortalarında da Malezya'daki Johor üzerinden Arabistan'dan gelen ve Raca Baguinda Ali'nin kızıyla evlenen Şerif Ebû Bekir el-Hâşim adındaki bir Arap davetçi de, gayınpederinin ölümünden sonra Jolo'da siyasî otoriteyi ele alarak Sulu Sultanlığı'nı kurmuştur (tah. 1450). İlk Sulu sultanı olarak kabul edilen Şerif Ebû Bekir el-Hâşim, Jolo ve çevresi adalardaki mevcut dinî ve siyasî kurumları İslâmî prensipler doğrultusunda şekillendirmeye çalışmıştır. Sulu

(7) C.A. Majul, "The Muslims in the Philippines: An Historical Perspective", *Mecelletu'l-Ezher*, XLII/5, Kahire, 1970, s. 15.

(8) C.A. Majul, *Muslims in the Philippines*, Quezon City 1973, s. 59-63.

(9) A.g.e., s. 63-64.

Sultanlığı'nın kurulmasıyla hâkim bir din ve siyasî bir güç haline gelen İslâmiyet, müslüman davetçilerin faaliyetleri ve dinî eğitimin yaygınlaşması neticesinde sahil bölgelerden Sulu takımadalarının dağlık iç kesimlerine kadar yayılmıştır. XVI. yüzyılın başlarında Sulu Sultanlığı Brunei ve Ternate gibi bölgedeki diğer İslâm devletleriyle ticarî ve siyasî ilişkilerini geliştirmesi sonucunda da iyice güçlenmiştir. Nihayetinde geniş müslüman Malay dünyasının bir parçası haline gelen Sulu Sultanlığı, zirvesine ulaştığı bu dönemde Sulu takımadaları ve Basilan'dan kuzeydeki Palavan'a, doğuda Güney Zamboanga ve batıda Kuzey Borneo'ya kadar uzanan geniş bir alanda hâkimiyetini kurarak bölgesel bir güç olmuştur (10).

Tersilalar, Mindanao adasının İslâmlaşmasını da bir Arap baba ile Johorlu bir Malay prensesin oğlu olan Şerif Muhammed Kabungsuwan adındaki bir davetçiye bağlarlar. Ancak, XV. yüzyılın ortalarında Sulu üzerinden Magundanao'ya gelen Şerif Evliyâ ve Şerif Maraja gibi Arap asıllı müslüman davetçilerin Pulangi Basin bölgesinde sayıları az da olsa aralarında yerli halktan kimselerin de bulunduğu küçük bir müslüman topluluk oluşturdukları bilinmektedir. Bu müslüman davetçiler bölgeye Şerif Muhammed Kabungsuwan'dan daha önce gelmelerine rağmen, tersilalar onu bu adadaki İslâm öncülerinin en önemlisi olarak gösterirler. Buna göre, XVI. yüzyıl başlarında Malay Yarımadası'ndan bölgeye gelen Kabungsuwan'ın, Bongo adasında meydana gelen bir tufan neticesinde bir Sama göçünün lideri olarak Pulangi'ye (bugünkü Cotabato şehri) geldiği ve Maguindanaolu yerlilerle teması neticesinde onların lideri kabul edildiği belirtilir. Gelenekler onu müslüman olmayan halka karşı çok sert tutum takınan dindar ve âlim bir insan olarak tasvir ederler. Şerif Muhammed Kabungsuwan, bölgeye daha önce gelen müslüman davetçilerle birlikte, fetihler, diplomasi ve siyasî evlilikler yoluyla kendisini Cotabato bölgesinde üstün bir güç olarak kabul ettirir ve yerli kabile reisleriyle (datular) işbirliği yaparak bölgedeki halkı ve onların reislerini müslümanlaştırdıktan sonra Mindanao adasında Maguindanao Sultanlığı'nı kurar (tah. 1515). Sultanlığın kurulmasıyla hâkim bir din olan İslâmiyet, XVI. yüzyıl ortalarına doğru Kuzeybatı Mindanao'dan Davao körfezine ve iç kesimlerdeki Lake Lanao ve Bukidnon bölgelerine kadar yayılmıştır. Sultanlığı ilk kuran Şerif Muhammed Kabungsuwan olmasına rağmen, onun büyük torunu Sultan Kudarât tersilalarda ilk Maguindanao sultanı olarak anılır (11). Maguindanao sultanlarını XVI. yüzyılın sonlarına doğru Sulu ve Ternate gibi devletlerle ilişkilerini artırması, bu devletleri yöneten ailelerin kızlarıyla evlilik tesis etmesi ve bölgeye gelen arap, Borneolu ve Ternateli davetçilerin faaliyetleri neticesinde İslâmiyet hızla güçlenmiştir. Hatta İslâmiyet XVII. yüzyıl başlarında İspanyollar'ın bölgeyi sömürgeleştirme ve hristiyanlaştırma faaliyetlerine karşılık Maranao bölgesinde de yayılmış-

(10) A.g.e., s. 64-65.

(11) A.g.e., s. 27-28.

tır. Şerif Muhammed Kabungsuwan'ın Cotabato bölgesindeki bazı fetihleri hariç, güney Filipin adalarında İslâmiyet genelde barışçı bir yolla yayılmıştır (12).

XVI. yüzyılın ikinci yarısında İspanyollar Filipinler'e gelmeden ve burada kalıcı bir sömürge idaresi kurmadan önce, ülkenin tamamı İslâmlaşma süreci içine girmişti. Borneolu müslüman tacirler kuzeydeki Mindoro ve Luzon adalarının sahil şehirlerine gelerek buralarda müslüman yerleşim merkezleri kurmuşlardı. 1521'de İspanyollar'ın başı çektiği ilk Avrupalılar Filipinler'e gelmeye başladığı sıralarda, Malaka ve Borneo ile yoğun ticarî ilişkileri olan Luzon'un en önemli liman bölgesi Manila, Brunei sultanının akrabaları olan Raca Süleyman ve amcaları Raca Matanda ile Raca Lakandula yönetiminde bir müslüman prenslik idi. Ancak İslâmiyet, geniş halk kitleleri arasında henüz tam olarak yayılmamıştı (13). Filipinler'de İspanyol idaresini kuran Miguel Lopez de Legaspi, 1571'de Raca Süleyman ve ordusuyla giriştiği savaşta müslümanları kuzey ve orta Filipin adalarından atarak İslâmiyet'in buralarda yayılmasına set çekti. Zamanla ülkenin büyük bir kısmı, İspanyollar'ın üstün gücü karşısında dayanamıyarak onların hâkimiyeti altına girmesi ve yerli halkın İspanyollar tarafından hıristiyanlaştırılması üzerine, İslâmiyet sadece Sulu takımadalarına ve Mindanao adasının batı kesimlerine hapsedilmiş hale geldi. Avrupa kıtasında İslâmiyet'in gelişmesini önleyen ve müslümanları Endelüs'ten atan İspanyollar, aynı şekilde Uzakdoğu'da da İslâmiyet'in yayılmasını önlemişlerdir. Tarihçiler **"eğer İspanyollar bölgeye gelmemiş olsalardı, muhtemelen İslâmiyet tüm Filipin adalarına, Formosa (Tayvan) ve Japonya'ya kadar yayılma istidadı gösterecekti"** yorumunu yapmışlardır (14).

3. MORO SAVAŞLARI

İspanyollar'ın güneyde kurulan müslüman sultanlıkları yönetimleri altına almaya ve müslüman halkı hıristiyanlaştırmaya yönelik 300 yılı aşan çabaları, müslümanların İslâm'a ve kendi kültürlerine sıkı sıkıya bağlı kalmaları ve sürekli mukavemet göstermeleri karşısında sonuçsuz kaldı. Jolo'da kurulan Sulu Sultanlığı İspanyollar'ın onu yıkma gayretlerine karşı XIX. yüzyılın sonlarına kadar varlığını sürdürürken, Mindanao adasındaki Maguindanao Sultanlığı'nın bir kısmı savaşlar neticesinde İspanyollar tarafından zaptedildi. Maranao bölgesindeki diğer küçük müslüman prenslikler de yarı bağımsız özelliklerini koruyarak aynı yüzyıla kadar devam ettiler.

1578'de İspanyol Genel Valisi Fransisco de Sande, Mindanao ve Sulu müslü-

(12) A.g.e., s. 70-71.

(13) A.g.e., s. 72-78; P.G. Gowing, "The Muslim Filipino Minority", *The Crescent in the East: Islam in Asia Major* (nşr: Israeli), London 1982, s. 220.

(14) P.G. Gowing, "Kris and Crescent Dar al-Islam in the Philippines", *Studies in Islam*, III/1, New Delhi 1966, s. 11.

manlarına karşı başlattığı askerî bir seferde, komutanına Mindanao bölgesine hiçbir müslüman davetçinin girmesine ve faaliyet göstermesine izin verilmemesini, haliha-zırda müslüman olan sultanların ve halkın Hristiyanlığı kabul etmesini, camilerinin yıkılmasını ve müslüman davetçilerin yakalanarak Manila'ya getirilmesini emret-mişti (15). Buna müslümanlar gerilla tipi saldırılarla karşılık verdiler ve tarihe “**Moro Savaşları**” olarak geçen ve yaklaşık üç asır süren savaşlar meydana geldi. İspan-yollar ile müslümanlar arasında cereyan eden bu savaşlar neticesinde hristiyanlaştı-ılan Filipinliler arasında müslümanlara karşı olumsuz bir “**Moro imajı**” oluşurken, aynı şekilde müslüman kalan Filipinliler arasında da kötü bir “**hristiyan imajı**” oluştu. İspanyollar 1637’de Maguindanao sultanı Kudarât’ın hükümet merkezini, 1638’de de Sulu sultanının Jolo’daki kalesini zaptettiler. İç kesimlere geri çekilen Maguindanao ve Sulu sultanları İspanyollar’a karşı mücadelelerini gerilla tipi saldı-ırlarla devam ettirdiler. Müslümanların İspanyol denetimi altında bulunan sahil şe-hirlerine karşı gerçekleştirdikleri saldırıların artması üzerine İspanyollar 1645’de Maguindanao sultanı, 1646’da da Sulu Sultanı ile barış yapmak zorunda kaldı. İspan-yollar Sibuguey’den Davao Körfezi’ne kadar uzanan sahil bölgesini ve Maranao ile Pulagi halkını yaşadığı iç kesimleri Maguindanao Sultanı Kudarât’ın tesir alanı ola-rak tanırlarken, Sulu Sultanı ile yaptıkları anlaşma ile de Jolo’dan geri çekilmeyi ka-bul ettiler. Ancak, İspanyollar’ın Sultan Kudarât’a bağlı sınır bölgelerindeki halka karşı saldırılar düzenlemeleri, sultanların şahsına yönelik küçültücü hareketlerde bu-lunmaları ve müslümanların denetimindeki bölgelerde misyoner faaliyetlerini des-teklemeleri üzerine çatışmalar tekrar başladı ve 1656’da Sultan Kudarât İspanyol-lar’a karşı genel bir cihad ilan etti. Çinli Koxinga’nın Filipinler’i tehdidi karşısında ve müslüman savaşçıların güçlü darbeleri ne-ticesinde ağır kayıplara uğrayan İspan-yollar, 1663’de Zamboanga Kalesi’ni terkettiler ve burasının 1718’de tekrar İspan-yollar tarafından geri alınmasına kadar geçici bir barış dönemi yaşandı. “**Moro Sa-vaşları**” da bir ara dönemi oluşturan bu dönemde, müslüman sultanlıklar bölgedeki Bruney ve Tenate gibi diğer müslüman devletlerle siyasî ve ticarî ilişkilerini geliştir-diler. Sulu Sultanı, hanedan kavgaları içine düşen Borneo’daki Bruney Sultanlı-ğı’ndan Kuzey Borneo Bölgesini (bugünkü Sabah) alarak Sulu Sultanlığı’nın hâki-miyetini zirvesine ulaştırdı. Maguindanao Sultanlığı da, Sultan Kudarât döneminde (1619-1671) Sibuguey Koyu’ndan Davao Körfezi’ne kadar uzanan bölgede genişle-yerek zirvesine ulaştı ve bugünkü Filipinler Cumhuriyeti hariç o dönemde Filipinli-ler tarafından kurulan bölgedeki en geniş devlet haline geldi(16).

XVIII. yüzyıl başlarından itibaren İspanyollar güney Filipin adalarını hâkimiyet-leri altına almak ve müslümanları hristiyanlaştırmak için tekrar harekete geçitiler.

(15) A.g. makale, s. 11-12; C.A. Majul, **Muslims in the Philippines**, s. 68.

(16) C.A. Majul, “The Muslims in the Philippines: An Historical Perspective”, **Mecelletu’l-Ezher**, XLII/8, Kahire 1970, s. 12-13.

Cizvit misyonelerinin baskısı üzerine İspanyollar 1718'de Zamboanga'ya tekrar saldırdılar ve burasını zaptettiler. Maguindanao ve Sulu sultanlarını hristiyan yapma planı geliştirerek halkı ve onların mahallî reisleri olan datuları hristiyan yapabileceklerini düşündüler. Ancak Maguindanao sultanını yakalama ve onu hristiyanlaştırma gayretleri bir netice vermezken, Sulu Sultanı I. Azimüddin'i Manila'ya getirerek burada zorla baptis ettiler ve onunla bir anlaşma imzaladılar. Fakat bu olay, Sulu halkı üzerinde fazla bir tesir yapmadı ve halk anlaşmayı tanımayarak yeni sultan Harun er-Reşid'e biatlerini sundular. Moro savaşlarında ikinci dönemi oluşturan bu savaşlar da İspanyollar lehine önemli neticeler doğurmadı. Bruney Sultanlığı'nın gerilemesinden sonra bölgede önemli bir ekonomik ve siyasî güç haline gelen Sulu Sultanlığı, İspanyollar'ın kısmî ilerlemelerine rağmen gücünü korudu (17).

İngilizler'in 1762'de Manila'yı işgal etmeleri, İspanyollar'ın bölgedeki gücünü iyice zayıflattı ve XIX. yüzyıl başlarından itibaren de Sulu ve Midanao diğer Avrupalı güçlerin rekabet alanına girdi. Fransızlar 1850'de Basilan'da askerî bir üs kurmayı isterlerken, İngilizler Sulu ile ticareti geliştirmeyi hedefliyordu. Diğer Avrupalı sömürgeci güçlerin bölgedeki etkinliklerinin artmasını kendi çıkarları açısından bir tehlike olarak gören İspanyollar bazı datuların korsanlık yaptığı gerekçe göstererek 1851'de Sulu'ya saldırdı ve Sulu sultanı ile yaptıkları barış anlaşmasıyla Sulu'yu "**manda**" idaresi altına aldılar. Ancak, Sulu yetkilileri barış şartlarını iki bağımsız devlet arasındaki bir dostluk anlaşması olarak nitelediler. Sulu sultanının diğer Avrupalı güçlerle ittifak yapacağı endişesine kapılan İspanyollar, İngilizler'in Sulu'da kalıcı bir üs kurmalarını önlemek gayesiyle İspanyollar 1876'da Jolo'yu tamamen zaptettiler. İspanyolların üstün askeri gücü karşısında dayanamıyarak iç kesimlere çekilen Sulu sultanı, iki yıl sonra (1878) İspanyol hâkimiyetini resmen tanıırken, idaresi altında bulunan Kuzey Borneo bölgesini de 5.000 Amerikan doları karşılığında Baron von Overbeck adında Avusturyalı bir işadamına kiraya verdi. (Bu bölge 1881 yılında İngilizler'in kurdukları Kuzey Borneo Şirketi'ne, 1885 yılında da İspanyollar ile İngilizler arasında imzalanan bir anlaşma ile İngiliz hâkimiyetine geçti). Bu dönemdeki "**Moro Savaşları**" daha çok İspanyol menfaatlerine zarar verebilecek diğer Avrupalı sömürgeci güçleri bölgeden uzaklaştırmayı ve onların Sulu Sultanlığı üzerindeki tesirini yok etmeyi hedefliyordu (18).

Diğer taraftan Filipinler'deki İspanyol yönetiminin son dönemlerinde müslüman halkı zorla hristiyanlaştırma çabası da önemini yavaş yavaş kaybetmekteydi. Bu dönemdeki İspanyol yönetiminin resmî politikasının ana hedefi, müslümanları hristiyanlaştırmaktan ziyade onları İspanya'nın sadakatli tebaası yapmak yönünde idi. Ancak, Juan Ricart gibi bazı İspanyol misyonerler ile kilisede liderleri bu sadakatin an-

(17) A.g.makale, s. 13-14.

(18) A.g. makale, s. 14-15.

cak müslümanları hristiyanlaştırmakla mümkün olabileceğini iddia ederek hükümete baskı yapmaya çalıştılar ve geleneksel mahallî reislerin gücünü, müslüman din âlimlerinin ve onların dinî eğitim kurumlarının prestijinin tesirsiz hale getirilmesiyle hristiyanlaştırmanın başarılabileceğini ileri sürdüler. Fakat bu çabalarından önemli bir netice alamadılar (19).

Tarihe “**Moro Savaşları**” olarak geçen ve üç asrı aşan İspanyol yönetimi ile müslüman sultanlıklar arasındaki mücadele, ancak XIX. yüzyılın sonlarına doğru buharlı gemilerin ve modern silahların ortaya çıkmasıyla sona erdi ve İspanyollar müslümanların yaşadığı bölgeleri denetimleri altına alabildiler. Ancak, kırsal kesimlerde İspanyollar’a, hristiyan Filipinliler’e ve Çinliler’e karşı juramentado adı verilen gerilla gruplarının sürdürdükleri saldırılar bir müddet devam etti (20).

4. AMERİKAN YÖNETİMİ DÖNEMİNDE

MÜSLÜMANLARIN DURUMU

Müslümanların yaşadığı bölgeler dahil tüm Filipin adaları, İspanyol–Amerikan Savaşı neticesinde 1898’de Amerika Birleşik Devletleri’ne devredildiğinde, aynı şekilde müslümanlar Amerikalılar’a karşı koydular. Aynı zamanda Amerikalılar’a karşı mücadele veren Filipinli, milliyetçi lider General Aguinaldo ile işbirliği yapmayı da reddettiler. 20 Ağustos 1899 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri, Filipinli milliyetçileri Luzon ve Visaya adalarında kısıp almak ve onları tesirsiz hale getirmek gayesiyle Sulu Sultanı ile bir antlaşma imzaladı. Antlaşmaya göre, Amerika Birleşik Devletleri müslümanların dinine, örf ve âdetlerine, sultanın ve datuların haklarına saygı gösterecekti. Karşılığında ise müslümanlar Amerikan ordusuna karşı mücadele etmekten vazgeçip Amerikan egemenliğini tanıyacaktı. Amerikalılar Luzon ve Visaya’da kümelenen milliyetçileri temizledikten sonra antlaşmayı tek taraflı olarak ilga etti ve General Leonard Wood ile General John Pershing komutasındaki Amerikan ordu birlikleri Sulu ve Mindanao adalarını işgal etmeye başladılar. 1903–1913 yılları arasında Mindanao ve Sulu, Amerikan askerî yönetimi altında kaldı. Amerikan ordusu bu bölgede barış ve huzuru sağlamak, kaçakçılık ve korsanlığa son vermek ve köle ticaretini önlemek adı altında bir dizi operasyonlar yaptı. En şiddetlisi, 1906’da binlerce müslüman askerin ölümüyle sonuçlanan Bud Dajo operasyonu idi. 1914’de bölgenin idaresi yerli halka yardım ve hizmet etmek gayesiyle geldiklerini iddia eden Amerikalı sivillere devredildi. Müslümanlara kendi dinlerini, geleneklerini ve kültürlerini serbestçe tatbik edebilmeleri teminatı verildi ve müslümanların yaşadığı bölgelerde yeni yollar yapıldı; çeşitli istihdam imkanları sağlandı; ilköğretim

(19) A.g.makale, s. 15.

(20) P.G. Gowing, “Kris and Crescent: Dar al-Islam in the Philippines”, s. 13.

mecburî hale getirilerek yeni okular açıldı. Müslüman öğrencilerin Amerika'da ve Manila'daki üniversitelerde okuyabilmelerini sağlamak düşüncesiyle çeşitli burslar verildi. Mevcut siyasî ve sivil sistemde müslümanların katılımı desteklenerek onların çeşitli idarî görevlere atanmaları kolaylaştırıldı. Amerikan yetkililerinin müslüman halkın destek ve güvenini kazanmaya yönelik popüler politikalar izlemesi sebebiyle, müslümanlar da zamanla askerî mücadelelerine son vererek Amerikan idaresini kabullenmeye başladılar ve 1915'de Sulu Sultanı II. Cemal el-Kirâm (Jamal al-Kiram) 6.000 Amerikan doları yıllık maaş karşılığında idaresi altında bulunan bölgelerin egemenlik haklarını Amerika Birleşik Devletlerine resmen devretti (21).

Ancak müslümanlar kendilerini hristiyan Filipinliler'den farklı olarak ayrı bir halk olarak görmeye ve kendilerini hristiyan Filipinliler'den (*Bangsa Filipino*) farklı olduklarını göstermek için daha önce İspanyollar tarafından kendilerine verilen "Moro" kelimesini kullanarak *Bangsa Moro* (Moro halkı) olarak nitelemeye başladılar. 1920'de müslümanların yaşadığı bölgelerin idaresi Amerikalılar'dan hristiyanların hâkim olduğu Filipin Meclisi'nin yönetimine geçtikten sonra ve Filipinli hristiyan liderler Amerika Birleşik Devletleri'nden bağımsızlık isteklerini yoğunlaştırmaya başladıklarında, Mindanao ve Sulu müslümanlarının temsilcilerinden oluşan bir grup müslüman lider de 1924'de Amerikan Kongresine gönderdikleri bir muhtıradan, Filipinler'e bağımsızlık verilmesi halinde Moro halkını temsil eden ayrı bir devletin kurulmasını istediler. Yine 1935 yılında Filipinler Topluluğu kurulmadan birkaç ay önce de 120 Lanaolu datu Amerikan Cumhurbaşkanı Franklin Roosevelt'e gönderdikleri bir mektupta, Filipinler'de birbirinden farklı iki ayrı dine ve kültüre mensup halkın bulunduğunu vurgulayarak müslümanlar için ayrı bir düzenlenemenin yapılmasını ve Moro halkının hiçbir surette hristiyan Filipinliler'in hâkim olduğu bir devlete dahil edilmemelerini istediler. Aksi halde Amerikan yönetimi altında yaşamayı tercih edeceklerini bildirdiler. Müslümanların bu çabası da boşa gitti. 1935'te Filipinler Topluluğu kurulduğu zaman, müslümanların çoğunlukta yaşadığı Mindanao ve Sulu adaları da bu topluluğa dahil edildi. Müslümanlar bunu kendilerine (Moro halkına) yapılmış "büyük bir haksızlık ve cinayet" olarak nitelediler ve Amerikan sömürge yönetimine karşı derin bir antipati duymaya başladılar (22).

Filipin müslümanlarının Amerikan yönetimi altındaki durumları İspanyol yönetimiyle karşılaştırdığı zaman, Amerikan yönetimi altında daha fazla dinî hürriyete sahip oldukları görülmektedir. Dolayısıyla, dinî örf ve âdetlerini, dinî hayat tarzlarını daha serbest bir ortamda yerine getirebildiler ve diğer komşu müslüman sultanlıklarla manevî bağlarını daha sıkı bir şekilde devam ettirdiler. Önceki yıllara nazaran hacca daha fazla insan gitmekte ve Malezyalı, Arap ve Hint asıllı tüccar ve eğitimci-

(21) A.g.makale, s. 13-14.

(22) P.G. Gowing, "The Muslim Filipino Minority", s. 222.

ler bölgeyi daha sık ziyaret etmekteydiler. Hatta Filipin müslümanları kendilerinin geniş İslâm topluluğunun bir parçası olduğu bilincine vâkıfılar. Nitekim, Zamboanga'da bulunan hutbe metinlerinden Osmanlı Devleti'nin zayıf zamanlarında ve I. Dünya Savaşı yıllarında bile İstanbul'daki Osmanî halifesi için zamboanga'da dualar yapıldığı ve hutbelerde halife adının zikredildiği bilinmektedir (23).

Fakat Amerikalılar müslümanlara daha fazla dinî hürriyet tanımalarına rağmen, onların güneydeki politikası esas itibariyle müslümanları daha geniş hristiyan Filipin toplumunun bir parçası yapmayı ve onlarla entegrasyonu sağlamayı hedeflemekteydi. Bu sebeple kuzeydeki nüfusun Mindanao adasına göçü, Amerikan yönetimi döneminde yeraltı kaynaklarının işletilmesi, istihdam imkanlarının genişletilmesi ve halkın refah seviyesinin yükseltilmesi gibi çeşitli yatırım ve projelerle resmen ve aktif olarak desteklendi. 1903 tarihinden itibaren fertlere, grup ve kooperatiflere toprak tahsisi yapılmaya başlandı ve askerî yönetimin kaldırıldığı 1913 yılından itibaren de düzenli yerleşim merkezleri programı uygulanarak göç olayı hızlandırıldı. 1903 ve 1939 yılları arasında yaklaşık 1.4 milyon hristiyan göçmen Davao çevresine ve kuzey sahilleri boyuna yerleştirildi. Yeni yerleşim birimleri daha çok meskûn olmayan fakat geleneksel olarak müslüman aristokrasisinin ve mahallî kabile gruplarının ortak toprakları üzerinde kuruldu. Bu durum, müslüman ve hristiyan Filipinliler arasındaki güvensizlik ortamını iyice şiddetlendirerek hükümet ve hristiyan aleyhtarı gösterilerin yapılmasına ve göçmenlerle mahallî halk arasında çatışmaların ortaya çıkmasına sebep oldu (24).

5. BAĞIMSIZLIK SONRASI DÖNEMDE

MÜSLÜMANLARIN DURUMU

İkinci Dünya Savaşı'nın Pasifik bölgesine de sıçraması üzerine 8 Aralık 1941'de Filipinler'e saldıran Japonlar, Mayıs 1942'ye kadar ülkedeki tüm Filipin–Amerikan ortak askerî kuvvetlerini teslim alarak Filipin adalarının tamamını işgal ettiler. Ancak, müslümanların gerilla tipi mukavemetleri karşısında Japonlar müslümanların yaşadığı güney bölgelerinde, özellikle kırsal kesimlerde fazla etkili olamadılar. 1942–1944 yılları arasındaki Japon işgali, müslümanlar için bir ara dönemi teşkil etmekteydi. Çünkü bu dönemde bazı hristiyan ve müslüman milis kuvvetleri çoğu kez yan yana Japonlar'a karşı birlikte savaştılar.

Savaş sonrasında 4 Temmuz 1946'da bağımsızlığın ilan edilmesiyle birlikte Filipinler Cumhuriyeti kurulduğunda, müslümanlar kendilerini, kendi rızaları ve hatta

(23) C.A.Majul, *Muslims in the Philippines*, s. 105.

(24) R.J. May, "The Philippines", *The Politics of Islamic Reassertion* (nşr: Mohammed Ayooob), London 1981, s. 216-217.

görüşlerine bakılmaksızın, yeni bir siyasî düzenin içinde buldular. Müslümanların çoğu kendilerini yeni kurulan yönetimin bir parçası olarak görmezlerken, geleneksel liderlerden bir kısmı da en sonunda ülkedeki çeşitli siyasî partilere katılarak ve içlerinden az bir kısmı seçilerek yeni yöneticiler arasına girdiler. Bu arada savaş yıllarında kesintiye uğrayan adalar arası iç göçler de, savaş sonrasında hızlı bir şekilde artarak güneye göçler tekrar başladı ve göç olayı hükümet destekli iskan programları, yeni yolların açılması, sağlık ve diğer hükümet hizmetlerinin yaygınlaştırılması gibi bazı alt yapı hizmetleriyle teşvik edildi. Müslümanlara ait topraklara hükümetin de desteğiyle diğer adalardan bir kısım hristiyan nüfusun gelip yerleşmesi, zamanla birçok bölgede müslümanları azınlık durumuna düşürdü ve hristiyanlarla müslümanlar arasında toprak çatışmalarına yol açtı. Nitekim, 1948 ile 1960 yılları arasında nüfusları iki katına çıkan sekiz eyaletten altısı Mindanao adasında bulunmaktaydı (25). Öte yandan düşük okur-yazarlık, yüksek oranda işsizlik, idarî mekanizmalarda, ordu ve güvenlik teşkilatında müslümanlara karşı ayırım yapılması ve müslümanlara ait bölgelerin ekonomik bakımdan sürekli hükümetçe ihmal edilmesi, müslümanlar arasında yaygın bir hoşnutsuzluğa ve bazı yörelerde barış ve huzurun bozulmasına sebep oldu (26).

Ülkenin kuzey ve orta kesimlerinde yaşayan hristiyan, Filipinliler arasında XIX. yüzyılın sonlarından itibaren ortaya çıkan Filipin milliyetçiliği, ister hristiyan ister müslüman olsun tüm Filipinler halkını bir bütün olarak kabul etti. Birçok hristiyan Filipinli de, müslümanları modernleşmeye ve medenî değerlere karşı çıkan ve çoğunlukta yaşadığı topraklar ve kaynaklar üzerinde ayrıcalıklı hak isteyen millî bir azınlık grubu olarak gördü. Hükümetin kalkınma ve entegrasyon çabalarını da, tam olarak gelişmemiş ve ekonomik bakımdan mağdur olmuş, kültürel toplulukların daha geniş Filipin toplumunun hayat seviyesini, kültürel ve sosyal değerlerini yakalamaları için yapılan programlar olarak değerlendirdi. Müslümanları “**millî azınlık**” olarak gören Filipinler hükümeti 1957 yılında bölgenin ekonomik, sosyal, manevi ve siyasî gelişmesini ve tüm millî azınlıkların Filipinler toplumuyla gerçek, tam ve kalıcı bir entegrasyonunu sağlamak amacıyla Millî Enetgrasyon Komisyonu (Commission on National Integration) adında bir komisyon kurdu. Ancak, bu komisyon 1975 yılında fes edilinceye kadar bazı müslüman öğrencilere burs vermekten başka önemli bir iş gerçekleştirmedi. Kendilerinin “**millî azınlık**” olarak görülmelerine şiddetle karşı çıkan müslümanlar arasında da hiç iyi karşılanmadı. Komisyonun gerçek hedefinin amacından başka olduğunu ileri süren müslümanlar, hükümetin millî entegrasyon politikasını Filipinli müslüman kimliğini yok etmek olarak gördüler. 1963 ve 1971 yıllarında güneydeki millî azınlıkların durumlarıyla ilgil olarak senato üyelerinden oluşan bir komisyonun hazırladığı raporlarda çatışmaların ve hükümet aleyhtarı

(25) A.g. makale, s. 217.

(26) M.B. Hooker (nşr), *Islam in Southeast Asia*, Leiden 1983, s. 208-209.

isyanların esas sebebini iç göçe ve toprak ihlallerine bağladı. Raporlarda ayrıca bölgedeki halkın ekonomik ve eğitim haklarından az faydalanması, siyasî gruplaşmalar ve mahallî güç mücadeleleri, askerî ve polis kuvvetlerinin halka iyi davranmaması ve şahsî çıkar elde etmek için bazı fert ve grupların halk arasında huzur bozucu eylemlerde bulunması gibi sebeplerin de önemli rol oynadığı belirtildi (27).

1968'de Coregidor'da yaklaşık 30 müslüman askerin hristiyan subaylar tarafından üstlerine itaatsizlik gerekçesiyle öldürülmesi ve 1970'de de yaklaşık 70 müslümanın Kuzey Cotabato'nun Manili şehrindeki bir camide ve birçok müslümanın da Lanao dell Sur eyaletindeki Wao'da bir camide kurdaklanarak hristiyanlar tarafından katledilmesi, 40 silahsız müslümanın Tacub'da hükümet kuvvetleri ve hristiyan siviller tarafından öldürülmesi, hükümet ile müslümanlar arasındaki hasmane tutumları iyice tırmandırdı. Eylül 1972'de Ferdinand Marcos başkanlığındaki Filipinler hükümeti, komünist ayaklanma çabalarının ve ayrılıkçı müslüman hareketlerinin artmasını gerekçe göstererek bölgede sıkı yönetim ilan etti. Müslümanlar, kendilerini ordu ve yeni göçmenler karşısında savunmasız ve yarımsız bırakacak olan ve silahlarının ellerinden alınması anlamına gelecek olan sıkıyönetime karşı direnç gösterdiler. Ayrılma taraftarı müslüman hareketler zamanla gelişerek 1972 yılı sonunda devletin gözde üniversitesi olan Filipinler Üniversitesi'nde bir zaman öğretim üyeliği yapan Nur Misuari önderliğinde Moro Millî Kurtuluş Cephesi'ni (*Moro National Liberation Front – MNLF*) kurdular.

6. MORO MİLLÎ KURTULUŞ CEPHESİ

Moro Millî Kurtuluş Cephesi'nin kurulması esasen 1968 yılında Corregidor adasında meydana gelen katliamdan sonra gelişti. 18 Mart 1968 tarihinde vuku bulan bu olay yaklaşık 200 dolayındaki müslüman gencin "**Özgürlük Operasyonu**" (*Operation Merdeka*) olarak bilinen gizli bir siyasî ve askerî teşkilata alınması ve onun askerî kolu *Jabidah*'ın Malezya'ya bağlı Sabah eyaletine yapılması düzenlenen topyekün askerî işgalin öncü kuvveti olarak gönderilmek istenmesi ve müslüman askerlerin böyle bir göreve karşı çıkmaları sonucunda onların üstlerine itaatsizlik gerekçesiyle hristiyan su-baylar tarafından kurşunlanarak öldürülmeleri olayıdır. Müslümanlar arasında büyük bir infaale sebep olan bu olayın Manila'da duyulması üzerine müslüman öğrenciler protesto gösterilerine başladılar. Diğer şehirlere de yayılan bu protestolar daha sonra 1968'de Zamboanga City'de gayri resmî bir yapıya kavuşturuldu. Bu arada Mayıs 1968'de eski Cotabato Valisi Datu Udtog Matalam, Cotabato'da Müslüman (daha sonra Mindanao) Bağımsızlık Hareketi (*Muslim Independence Movement – MIM*) adında bir hareket başlattı ve Mindanao ve Sulu'da yaşayan müslümanlar için ayrı bir devletin kurulması yönünde isteklerde bulundu. Ertesi

(27) R.J. May, a.g.makale, s. 224; P.G. Gowing, "The Muslim Filipino Minority", s. 223.

yıl da bağımsızlık taraftarı çeşitli müslüman gruplar aralarından seçtikleri gençleri Malezya'ya askerî eğitim için göndermeye başladılar ve bağımsızlık faaliyetlerini koordine etmek gayesiyle 7 üyelik bir merkezî komite oluşturdular. Bu komite daha sonra aslen Sululu olan Nur Misuari'yi lider seçerek MNLF'nin başına getirdiler (28).

Daha çok genç ve eğitim görmüş kesimler arasında taraftar bulan MNLF, kısa sürede halkın önemli bir kısmının desteğini kazanarak bağımsızlık hareketinin savunuculuğunu yapmaya başladı. Bir MNLF sözcüsü, "Mazlum Moro halkı hiçbir zaman millî vatanlarının bağımsızlığından veya onun yeniden kazanılmasından vazgeçmemiştir. Hatta onlar hiçbir devirde samimî olarak kendilerini Filipinliler milletinin bir parçası saymamışlardır. Gerçekte Moro halkının büyük bir çoğunluğu için bir Filipinli, bir Amerikalı veya bir İspanyol kadar yabancıdır..." diyerek müslümanların hristiyan Filipinliler'den ayrı bir halk oluşturduğunu vurguladı (29). Dolayısıyla kendisini Moro halkının gerçek temsilcisi olarak gören MNLF, Mindanao, Basilan, Sulu ve Palavan adaları üzerinde hür ve müstakil bir Moro Cumhuriyeti'nin kurulacağını ilan etti. Bu cumhuriyet, sömürüye ve baskıya müsaade etmeyen, ideolojisi ve hukukî sistemi İslâm'a dayalı demokratik bir hükümet şeklinin kurulmasını öngörmekteydi. İktisadî alanda halkın ekonomik faaliyetlere katılımı desteklenecek fakat yabancı sermaye de teşvik edilecekti. MNLF'nin dış politikası ise dünya barışı ve millî bağımsızlık ilkeleri üzerine oturtulacaktı. Çeşitli İslâm ülkeleriyle kurduğu temaslar neticesinde İslâm Konferansı Teşkilatı'nın desteğini kazanan MNLF, teşkilâtın siyasi, askerî ve ekonomik yardım talebinde bulundu. Özellikle ilan ettikleri cumhuriyetin resmen tanınmasını. Birleşmiş Milletlerde ve Üçüncü Dünya ülkelerinin faaliyetlerinde MNLF'nin temsil edilmesini, Moro halkının kurduğu orduya destek vermelerini istediler. İslâm ülkelerinin Filipinler ile tüm diplomatik, ekonomik ve kültürel bağlarını koparmalarını dilediler. İslâm ülkeleri ise MNLF'nin tüm isteklerine

(28) C.A. Majul, *The Contemporary Muslim Movement in the Philippines*, Berkeley 1985, s. 42-50; Lela Garner Noble, "The Philippines: Autonomy for the Muslims", *Islam in Asia: Religion, Politics and Society* (nşr: J.L. Esposito), New York 1987, s. 98-100.

(29) P.G. Gowing, "The Muslim Filipino Minority", s. 222; 1983'te Marawi Citiy'deki Gowing Memorial Research Center tarafından 500 müslüman kolej öğrencisi arasında yapılan bir anket çalışmasında, öğrencilere vatandaşlıklarını, milliyetlerini ve hangi kimlik adlarıyla tanınmalarını tercih ettikleri sorulduğunda hükümetin etnik ve dinî kimliği yoketmeye yönelik çabasının tam zıddı bir sonuç ortaya çıkmıştır. Müslümanlar için en uygun tanımın ne olacağı sorusuna % 89.4'ü bunun "Filipinli" olmadığını belirtmiştir. "Moro" adının uygun olacağını kabul edenlerin oranı ise % 43.2 idi. Dolayısıyla müslümanların büyük bir çoğunluğu kendilerini Filipinli olarak görmezlerken, yaklaşık yarısından azı da MNLF'nin savunduğu "Moro milleti", "Moro yurdu" gibi kavramları benimsediği anlaşılmaktadır. Kimlik adları olarak da % 58.6'sı müslüman, %31.2'si Moro, %6.4'ü etnik adını ve %3.8'i ise Filipinli olarak cevaplandırmıştır. (Bkz. Lela Garner Noble, a.g.makale, s. 119-120).

tam olarak destek vermemelerine rağmen, müslümanların durumunun iyileştirilmesini istemekteydi. İslâm Konferansı Teşkilâtı 1974'de Kuala Lumpur'da teşkilatın dışişleri bakanları toplantısında MNLF'yi resmen tanıyarak **"Filipinler'in millî egemenliği ve toprak bütünlüğü çerçevesinde"** soruna barışçı ve siyasî bir çözüm bulunulması için Filipinler hükümetine çağrıda bulundu ve görüşmelerde MNLF'yi müslümanların gerçek temsilcisi olarak tanınmasını kararlaştır (30).

İslâm Konferansı Teşkilatı, soruna barışçı bir çözüm bulunması için bazı girişimlerde de bulundu. Teşkilatın genel sekreteri Manila'ya bu gaye ile çeşitli ziyaretlerde bulundu ve Ocak 1975'te Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde MNLF liderliği ile Filipin hükümeti heyeti arasında bir toplantının yapılmasına aracılık etti. Bu toplantıdan sonra İslâm ülkeleri dışişleri bakanlarını temsilen Suudi Arabistan, Libya, Somali ve Senegal temsilcilerinden oluşan bir komite oluşturularak görüşmelere devam edilmesi sağlandı. Komitenin gözetiminde yapılan ikili görüşmeler neticesinde MNLF, tam bağımsızlıktan vazgeçtiğini, yerine Mindanao, Sulu, Basilan ve Palavan adalarını içine alan bölgede iç işlerinde tam bağımsız, dışişlerinde ise Filipinler'e bağlı özerk bir devletin kurulması fikrine mutabık kaldı. Ancak, özerklik kelimesi üzerinde mutabakat sağlanmasına rağmen muhtevası hakkında farklı görüşler vardı. Önce tam bağımsızlık daha sonra da tam özerklik isteyen MNLF, merkezî hükümetle her alanda gevşek bir bağın kurulması taraftarıydı. MNLF kurulacak olan özerk devletin kendi iç güvenliğini sağlamak üzere müslümanların kendi güvenlik kuvvetini kurabilmelerini isterken. Filipin hükümeti devlet başkanı tarafından atanan ve doğrudan ona sorumlu olan bir temsilcinin (*commissioner*) yönetiminde dört özerk bölgenin kurulabileceğini savunuyordu. Görüşmelere Aralık 1976'da Libya'nın Tripoli şehrinde devam edildi. Libya'nın aracılığıyla MNLF liderleri ile hükümet temsilcileri uzun görüşmelerden sonra 3 Aralık 1976 tarihinde müslümanların yaşadığı 13 eyaleti içine alan bölgede özerk bir devletin kurulmasına imkan veren **"Tripoli Anlaşması"** adıyla bilinen bir anlaşma imzaladılar. Merkezî hükümetin dış politika ve millî savunmada tam yetkili kılınacağı bu özerklik anlaşmasına göre, müslümanlar için ayrı mahkemeler, yasama yetkisine sahip bir meclis ve yürütme görevini üstlenecek bir konsey kurulacak, özel mahallî güvenlik kuvveti oluşturulacak, merkezî hükümette müslümanlar temsil edilecek, bölgenin eğitim, maliye ve ekonomik sistemi üzerinde müslümanların denetimi sağlanacak, maden ve yeraltı kaynaklarından elde edilecek gelirlere ortak olacaklardı. MNLF kuvvetleri Filipinler ordusuna dahil edilecekti. Ancak, bu ordu içindeki durumu ve özerklik ile ilgili politikaların oluşturulması ve bunların uygulanması ise iki taraf arasında yapılacak görüşmelerle tesbit edilecekti. İki taraf arasındaki ateşkes ise Filipin hükümeti, MNLF ve İslâm Konferansı Teşkilâtının dört kişilik temas komitesinden oluşan bir komitenin gözetiminde

(30) Lela Garner Noble, a.g.makale, s. 105.

sağlanacaktı (31).

Ancak, Nisan 1977'de hükümetin tek taraflı olarak bölgede özerklik hakkında halkoyuna başvurarak Tripoli Anlaşması'na aykırı olarak 10 eyaleti içine alan iki ayrı özerk bölge kurması ve bunu da MNLF'nin boykot etmesi, 1977 yılı sonlarından itibaren tekrar çatışmaların başlamasına sebep oldu. Halk oylamasına katılanların büyük bir çoğunluğu Tripoli Anlaşması'na ve MNLF tekliflerine dayanan 13 bölgenin özerk bir bölge olarak düzenlenmesine karşı oy kullanırlarken, 10 bölgenin iki bölge olarak Filipinler hükümetinin genel denetimi ve gözetimi altında özerk bir statü verilmesini kabul ettiler. Çünkü Tripoli Anlaşması'nda belirtilen 13 eyaletin çoğunda müslümanlar göçler sebebiyle azınlık durumuna düşmüşlerdi. Bu eyaletlerden sadece üç tanesinde (Lanao del Sur, Sulu ve Tawi-Tawi'de) müslümanların oranı % 90'nın üzerindeydi. Basilan ve Kuzey Cotabato eyaletlerinin % 70'i müslümandı. Lanao del Norte, Maguindanao ve Sultan Kudarât eyaletlerindeki nüfusun ise % 50'nin biraz altında ve diğer 5 eyalette ise müslümanların oranı % 20'nin altında kalmıştı. 13 eyaletteki toplam nüfusun ancak yarısını müslüman oluşturmaktaydı (32). Görüşmeleri tekrar başlatma girişimleri ise Nisan ayı sonunda her iki tarafın birbirlerini karşılıklı suçlamaları neticesinde kesildi. Öte yandan hükümetin bölgede cazip ve popüler politikalar takip etmesi ve çatışmaların halk üzerinde derin tahribat ve bıkkınlık yaratması, zamanla MNLF'nin halk arasındaki desteğini yitirmesine ve askerlerinin bir kısmının karşı tarafa geçmesiyle birlikte liderliği arasında çeşitli çözümlere sebep oldu. Malezya ve Libya gibi İslâm ülkelerinin daha önce MNLF'ye sağladıkları askerî ve malî desteğini azaltması ve sonunda da bu desteği tamamen çekmesi üzerine MNLF siyasî gayelerine ulaşmada en önemli dış desteğini de kaybetti.

Bu arada Tripoli Anlaşması'nı kendi istediği şekilde yorumlayan ve uygulamaya çalışan hükümet, tam otonomi ve bağımsızlık istekleri hariç müslümanların bazı isteklerini karşılamak gayesiyle çeşitli çabalar gösterdi. Müslümanların dinî bayram ve tatillerini resmen tanıdı ve müslümanlarla ilgili olarak İslâm hukukuna dayalı bir şahsî ve aile hukuku düzenlemesi yaptı. Manila'da ülkenin en büyük üniversitesi olan Filipinler Üniversitesi bünyesinde bir İslâm Araştırmaları Enstitüsü, Marawi City'de de bir İslâm Üniversitesi açtı. Müslümanların geleneksel eğitim kurumları olan bazı medreselere ve İslâmî cemiyetlere maddî yardım sağlamaya başladı. Eğitim Bakanlığı'na bağlı bazı okullarda Arapça'nın eğitim dili olarak kullanılmasına izin verdi. Müslüman öğrencilere burs vermeye başladı. Bir de *Amanah Bank* adında faizsiz ve ortaklık esaslarına göre çalışan bir İslâm bankasının kurulmasına

(31) A.g.makale, s. 106-107.

(32) C.A. Majul, *The Contemporary Muslim Movement...*, s. 73-74; M.B. Hooker, a.g.e., s. 210-211.

müsaade etti. Merkezî yönetimin çeşitli kademelerine bazı müslüman idareciler atayarak müslümanların kısmî de olsa yönetime katılmalarını sağlamaya çalıştı. Eskiden beri devam eden gelen müslüman Filipinliler ile Borneolular arasındaki takas ticaretiyle ilgili yasak ve kısıtlamaları kaldırdı. 1981’de de ayrı bir Müslüman İşler Bakanlığı kurarak daha önce oluşturulan İslâm İşleri Komisyonu ile İslâm Kalkınma ve Yardım Ajansı’nın tüm yetkileri bu bakanlığa devredildi. Fakat bunu, 1984’de kaldırarak yerine direkt devlet başkanına bağlı Müslüman İşler ve Kültürel Topluluklar Bürosu’na (*Office of Muslim Affairs and Cultural Communities*) OMACC dönüştürdü (33). Şubat 1986’da Cory Aquino’nun başa geçmesi ve ülkedeki demokratik kurumlara tekrar işlerlik kazandırılmasıyla birlikte, kesintiye uğrayan müzakereler onun iktidara gelmesinden altı ay sonra yeniden başladı. MNLF’nin yönetime desteğini kazanmaya çalışan Aquino, yeni Filipinler anayasasını hazırlamak üzere oluşturulan Anayasa Komisyonu’na iki ılımlı müslüman temsilci atadı. Ancak, iki taraf arasındaki polis ve askeri güçlerin terkihiyle ve özerk bölge içerisine dahil edilecek eyaletlerin sayısı üzerindeki önemli görüş ayrılıkları hâlâ devam etmektedir. Aquino müslümanlarla ilgili olarak doğru siyasî yapılanma ve politikalar oluşturma çabalarının yanı sıra, kendi liderliği içindeki hiziplerle, yıkılan ve sürekli kötüye doğru giden ekonomi, sol ve Marcos taraftarı teşkilâtlı muhalefetle de karşı karşıya kaldı. Mayıs 1992’deki genel seçimlerden sonra devlet başkanlığına seçilen eski savunma bakanı General Fidel Ramos’un müslümanların daha geniş otonomi isteklerine ılımlı baktığı ve müslüman liderlerle ilişkinin devam ettirilmesi taraftarı olduğu söylenmektedir (34). Yıllardır ayrılma ve entegrasyon ikilemi içinde kalan Filipin müslümanları, uzun süre daha ülkenin siyasî gündemini işgal edeceği tahmin edilmektedir.

7. KÜLTÜREL ve DİNÎ HAYAT

İslâmiyet’in Filipinler’e girişi, müslüman halk arasında yeni bir hayat tarzının ve ahlakî değerlerin benimsenmesine vesile oldu. Filipinliler müslüman olduktan sonra bölgede hâkim idarî sistem olan datuluk üzerinde bir üst idarî sistem olarak sultanlığı, Arap alfabesine dayanan yeni bir alfabeyi kabul ettiler ve hicrî takvim uygulamasına geçtiler. Malay dili sarayda ve ticarî maksatlar için kullanılırken, Arapça eğitim dili olarak yaygınlaştı. Sulu sultanlarının sarayında en yüksek dinî otoriteyi kadılar temsil ediyorlardı. Kadı aynı zamanda halkın dinî eğitiminden sorumlu panditaların ve dinî ibadetlerin icrasını yürüten imam ve hatiplerin idarî başkanı idi (35).

(33) Lela Garner Noble, a.g.makale, s. 116-118; Ralph Braibanti, “Towards the Realization of Ummah: The Relevance of the Philippine Dar al-Harb”, *The American Journal of Islamic Social Sciences*, II/1, Indiana 1985, s. 10-11.

(34) Lela Garner Noble, a.g. makale, s. 121-122.

(35) P.G. Gowing, “Kris and Crescent: Dar al-Islam in the Philippines”, s. 9.

Bir nevi medrese müdürlüğü görevini yerine getiren pandita, hem kadiya vekillik eder hem de eğitim ve öğretim işleriyle uğraşır. Müslüman topluluğun lideri olarak sultan, şehir merkezlerinde bulunan büyük camilere imam, hatip ve bilal (muezzin) adlarıyla anılan din görevlileri atardı. Ayrıca ülkede halk arasında “**Tuan Kali**” olarak da adlandırılan bir başkadı bulunurdu. Ülkenin en seçkin âlimleri arasında atanan başkadı, sultanın çıkardığı kanunların İslâm hukukuna uygun olup olmadığı hususunda sultana yardımcılık görevi yapardı. Aynı zamanda ülkenin en yüksek yargı mercii olan bu makama bazan yabancı din âlimleri de getirilmişti. XVIII. yüzyıl Sulu sultanlarından I. Azîmüddîn ve Harun er-Reşîd dönemlerinde bu makamı genellikle Araplar doldururlarken, Muhammed İsmail döneminde de İstanbullu bir Türk âlim bu makama atanmıştı. Cemal el-Âzâm döneminde de Afgan asıllı bir âlim bu görevde kaldı (36). Maguindanao Sultanlığı'nda da XVIII. yüzyılda ulemâ sınıfına dahil hakim, imam, hatip ve labay gibi isimlerle anılan din görevlileri vardı. Ulemâ dinî işlerin yanı sıra siyasî ve askerî konularda da kendilerine başvuru, İspanyollar'a karşı verilen savaşlarda aktif rol alan, Hristiyan misyonerlerin Müslüman bölgelere girmesine izin verilip verilmeme hususlarında etkili olan ve devletin politikasını yönlendiren itibarlı kimselerdi (37).

Müslümanların din eğitimi, Kur'an öğrenimine ağırlık veren mekteplerde ve seviyeleri farklılık gösteren medreselerde veriliyordu. Bunların hepsinde eğitim dili olarak Arapça kullanılmaktaydı. Sulu gelenekleri ülkenin İslâmlaşma sürecini başlatan mahdumların ve ilk Sulu Sultanı Şerif Ebû Bekir el-Hâşim'in medreseler açtıklarını belirtirler. Zamanla pandita okuluna dönüşen ve uzun süre Filipin Müslümanlarının tek tip eğitim kurumu olan medreseler, 1930'lu yıllarda Amerikalılar'ın Batı tipinde yeni okullar açmasıyla önemini yitirdi. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Arabistan, Mısır, Pakistan, Endonezya ve Malezya gibi İslâm ülkelerinden gelen bazı davetçi ve hocaların 1920'de kurulan Filipinler Müslüman Birliği (*Muslim Association of the Philippines*) ile işbirliği yaparak Müslümanların yaşadığı bölgelerde Ortadoğu medrese sistemine uygun Arapça öğretim veren ilk, orta ve lise seviyelerinde çeşitli modern medreseler kurmalarıyla medrese eğitimi tekrar önem kazandı. Merkezi Manila'da bulunan Filipinler Müslüman Birliği, çeşitli İslâmî grup ve derneklere bir şemsiye teşkilâtı vazifesi görmekte ve ülkeye yabancı Müslüman davetçilerin gelmesini ve yurt dışına gönderilecek Müslüman öğrencilerin işlerini düzenlemektedir. 1954'de bir grup hayırsever Müslüman tarafından Marawi City'de kurulan Kamilol İslâm Derneği de (*Kamilol İslam Society*), Kamilol İslâm Enstitüsü (*Kamilol Islam Institute*) adında yüksek okul seviyesinde eğitim-öğretim sunan bir dinî eğitim kurumu kurmuştur. Bu okul daha sonra üniversiteye dönüştürülerek

(36) C.A. Majul, *Muslims in the Philippines*, s. 333.

(37) A.g.e., s. 103-105.

Filipinler İslâm Üniversitesi (*Jaminatul Philippine Al-Islamia*) adını almıştır. Savaş sonrası dönemde kurulan Jolo'daki Filipinler Müslüman Koleji (*Philippine Muslim College*) ve Sulu İslâm Kongresi (*Sulu Islamic Congress*) gibi dinî cemiyetler de yapmış oldukları sosyal, kültürel ve eğitsel faaliyetlerle bölgenin İslâmî hayatına canlılık getirmektedirler⁽³⁸⁾. 1982 yılında yapılan bir araştırmaya göre, çoğunluğu Mindanao adasında olmak üzere 1981–82 öğretim yılında yaklaşık 114.482 öğrenci, dinî derslerin yanı sıra diğer derslerin de verildiği medreselere devam etmekteydi. Aynı eğitim–öğretim yılında medreselerdeki toplam hoca sayısı da 1299 olarak tesbit edilmiştir⁽³⁹⁾. Başlangıçta devletin medreselere yardımı yoktu ve tamamen müslüman halkın yardımları ile ayakta duruyordu. Ancak 1982'de müslüman halkın desteğini kazanmak amacıyla onlara karşı daha uzlaşmacı bir politika takip eden hükümet, medrese eğitimini mevcut resmî eğitim sistemine enetrasyonunu sağlamaya ve medrese öğretmenlerini çeşitli kurslara tâbi tutarak eğitim seviyelerini yükseltmeye yönelik çeşitli girişimlerde bulundu. Eğitim, Kültür ve Spor Bakanlığı'nın Müslüman İşler Bakanlığı ile yaptığı ortak çalışmalar neticesinde hükümet, öngörülen şartları yerine getiren ve dinî derslerin yanında kültür derslerini de veren bazı medreseleri resmen tanıdı; bazılarını da en yakın devlet okullarının bünyesine alarak modern eğitim kurumları seviyesine çıkardı. Günümüzde hükümetin de yardımıyla medreselerin seviyesini yükseltme ve mezunlarının yüksek eğitim kurumlarına daha kolay girebilmelerini ve bir meslek edinip iş hayatına atılmalarını sağlamak gayesiyle müfredatlarını zenginleştirme yolundaki çabalar devam etmektedir. Bugün ayrıca 1972'de Manila'daki Filipinler Üniversitesi'ne bağlı olarak açılan İslâm Araştırmaları Enstitüsü (*Institute of Islamic Studies*), Marawi City'de Mindanao Devlet Üniversitesi'ne bağlı Kral Faysal İslâm ve Arap Araştırmaları Merkezi (*King Faisal Centre for Islam and Arabic Studies*) ile Marawi İslâm Enstitüsü (*Maahad Marawi al-Islamie*) ülkede üniversite seviyesinde modern eğitim ve öğretim veren dinî okullardır. Bunlardan başka, Simboinga'da bir İslâm Kültür Merkezi (*Cultural Islamic Centre*) ile Marawi City'de Mutamar el-İslami Society adında ilmî cemiyet ve araştırma merkezleri mevcuttur⁽⁴⁰⁾.

Hukuk alanında ise eskiden İslâm hukukuna ve *âdât* adı verilen geleneksel hukuka dayalı bir hukuk sistemi uygulanıyordu. Bazı dönemlerde, özellikle dindar ve güçlü sultanlar döneminde genellikle İslâm hukuku ağır basarken, bazı dönemlerde ise geleneksel hukuk etkili olmuştu. Dolayısıyla, had cezası dahil İslâm hukukunun tam olarak uygulanması, daha çok siyasî liderlerin dindarlığına ve gücüne, panditaların ihtiyat ve gayretlerine bağlı idi⁽⁴¹⁾. Amerikan yönetimi, müslümanların mevcut dinî

(38) P.G. Gowing, "Kris and Crescent: Dar al-Islam in the Philippines", s. 15-16.

(39) Abdulrahim-T.M. Pandapatan, "Madrasah System of Education in the Philippines", *Muslim Education Quarterly*, III/1, Cambridge 1985, s. 52-54.

(40) A.g. makale, s. 55-60.

(41) C.A. Majul, *Muslims in the Philippines*, s. 103-105.

kurumlarına fazla müdahale etmedi. Bağımsızlığın kazanılmasından sonra ülkede çok evliliği ve boşanmayı yasaklayan Filipin sivil hukuku geçerli olmasına rağmen, sultanların koyduğu İslâm'a ve geleneklere dayalı kanun ve kuralları uygulayan dinî mahkemeler varlıklarını gayri resmî olarak sürdürdüler. Müslümanlar arasındaki uyuşmazlıkları ve davaları kadı denilen hakimler İslâm hukukuna ve geleneksel hukuka göre hükme bağlıyorlardı. Bu mahkemelerin verdiği kararları datular infaz ediyordu ve temyize de açık değildi. Müslümanların, tarihi çok eskilere dayanan kendi adalet teşkilatını sürdürme mücadeleleri neticesinde, iki türlü hukuk sisteminden birini seçmekle karşı karşıya bırakıldılar. Birisi çok kadınla evliliği ve boşanmayı yasaklayan ve Kataloik mezhebinin savunduğu inançların etkisinde oluşturulan Filipin sivil hukuku, diğeri ise müslümanların öteden beri tâbi oldukları İslâm hukuku idi. Dolayısıyla bu iki hukuk sisteminin müslümanlar arasında, bilhassa evlilik davalarında çeşitli anlaşmazlıklara sebep olması üzerine, hükümet 1978'de müslümanların şahsî ve aile hukuku ile ilgili davalara bakacak dini mahkemelerin kurulmasına imkan veren bir kanun çıkardı. Ancak, bölgedeki siyasî atmosferin sıcak olması sebebiyle kanun tam olarak uzun süre yürürlüğe konulamadı (42).

Edebiyat alanında da, müslümanlar özellikle geçmişi İslâm öncesi döneme uzanan oldukça gelişmiş sözlü ve dinî edebiyata, diğer pek çok hristiyan grubun İspanyol fethi üzerine yitirmiş olduğu mahallî tarihî geleneklere, uzun manzum destanlara ve baladlara sahiptirler. Ülkedeki birçok akademisyen, müslümanlara ait bu edebiyat manzumesini hakikî bir millî hazine olarak addederler. Bunlardan başka, diğer Filipinliler'in yanı sıra müslümanlar da hayli ileri seviyede sözlü ve sazlı musikiyi geliştirmiş olup, bunu bayram ve merasimler vesilesiyle sıkca icra etmektedirler. Ayrıca, müslümanlara ait süsleme ve el-ışi sanat ürünleri bütün ülkede tanınmıştır.

Eski Moro camileri çok az mimari özelliğe sahipken, yeni yapılanlar mimarî bakımdan genellikle kubbeli, süslenmiş mimberleri ve kürsüleriyle Ortadoğu camilerine benzer. Ancak sadece birkaç tanesi minarelidir. Diğer Güneydoğu Asya ülkelerinde olduğu gibi, ezandan önce namaz vaktini halka duyurmak için *tabu* adı verilen bir davul kullanılır (43).

BİBLİYOGRAFYA

- Abdulrahim-T.M. Pandapatan, "Madrasah System of Education in the Philippines", *Muslim Education Quarterly*, III/1, Cambridge 1985, s.52-60.
- Angoncillo, T.A.-O.M. Alfonso, *History of the Filipino People*, Qezon City 1968.
- Brabanti, R., "Towards the Realization of Ummah: The Relevance of the Philippine Dar al-Harb", *The American Journal of Islamic Social Sciences*, II/1. Indiana 1985, s.1-14.

(42) M.B. Hooker, a.g.e., s. 17, 180.

(43) P.G. Gowing, "Kris and Crescent: Dar al-Islam in the Philippines", s. 8.

- Bresnan, J., *Crisis in the Philippines: The Marcos Era and Beyond*, New York 1986.
- George, T.J.S., *Revolt in Mindanao: The Rise of Islam in Philippine Politics*, Kuala Lumpur 1980.
- Gowing, P.G., *Mandate in Moroland: The American Government of Muslim Filipinos 1899-1920*, Quezon City 1977.
- “Kris and Crescent: Dar al-Islam in the Philippines”, *Studies in Islam*. III/1, New Delhi 1966, s.1-18.
- “The Muslim Filipino Minority”, R. Israeli (nşr.). *The Crescent in the East: Islam in Asia Major*, London 1982, s.211-226.
- Gowing, P.G.-R. McAmis (nşr.), *The Muslim Filipinos*, Manila 1974.
- Gressey, G.B., *Asia's Lands and Peoples*, New York 1957, s.539-549.
- Hooker, M.B. (nşr.), *Islam in Southeast Asia*, Leiden 1983.
- Majul, Cesar Adib, *Muslims in the Philippines*. Quezon City 1973.
- The Contemporary Muslim Movement in the Philippines*, Berkeley 1985.
- “The Muslims in the Philippines: An Historical Perspective”. *Mecelle'tu'l-Ezher*. XLII, Kahire 1970, sy. 5, s.14-16; sy.6, s.13-16; sy.7, s.13-16; sy.8, s.12-16.
- May, R.J., “The Philippines”, *The Politics of Islamic Reassertion* (nşr; Mohammed Ayoob), London 1981, s.211-232.
- Nobbe, L.G., “The Philippines: Autonomy for the Muslims”, J.L. Esposito (nşr.) *Islam in Asia: Religion, Politics and Society*, New York 1987, s.97-124.
- Phelan, J.L., *The Hispanization of the Philippines: Spanish Aims and Filipino Responses, 1565-1700*, Madison, U.S.A., 1959.
- Philippine Yearbook of 1975*, Neda National Census and Statistics Office, Manila 1985.
- Saleeby, N.M., *Studies in Moro History, Law and Religion*. Manila 1905.
- Stanley, P.W., *A Nation in the Making: The Philippines and the United States, 1899-1921*, Cambridge, Mass., 1974.
- Sturtevant, D.R., *Popular Uprisings in the Philippines, 1840-1940*, Ithaca, N.Y., 1976.